

Arviot harmaasta taloudesta eivät ole yhden menetelmän varassa

– kommentteja Matti Virénin artikkeliin

Markku Hirvonen
Verotusneuvos

Turun yliopiston taloustieteen professori Matti Virén (2013) on eduskunnan tarkastusvaliokunnan toimeksiannosta tekemäämme Suomen harmaata taloutta koskevaa tutkimusta (Hirvonen ym. 2010) kritisoivassa artikkelissaan keskittynyt tyrmäämään erilaisia väitteitä, joita emme ole tutkimuksessamme esittäneet. Saatuaan nämä väitteet tyrmättyä Virén teillään sekä tutkimuksen että sen vastuuttomat laskelmat päätyen siihen, ettei Suomessa ole harmaata taloutta kuin nimeksi.

Toisin kuin Virén näyttää ymmärtäneen, tutkimuksemme kohteena ei ollut kansantaloudellinen vaan fiskaalinen harmaa talous. Edellisellä tarkoitetaan bruttokansantuotelaskelmista puuttuvaa taloudellista toimintaa, jälkimmäisellä verottajalta salattujen tulojen kokonaismäärää riippumatta siitä, ovatko nämä pimeitä palkkoja, yritystuloja vai pääomatuloja. Näiden salattujen tulojen määrää voidaan verrata bruttokansantuotteeseen, mutta se ei tarkoita, että ne puuttuisivat sieltä. Suomen BKT-laskelmissa on esimerkiksi rakentamisen kokonaismäärä varsin hyvin selvillä riippumatta siitä, onko siitä maksettu veroja vai ei.

Tutkimuksessa esitetty arvio harmaan talouden määrästä

Virénin mukaan ”[Hirvosen ym. tutkimuksessa] harmaan talouden määräksi arvioitiin 12,7 miljardia, joka kirjoittajien mukaan vastaa 6,9 prosenttia vuoden 2008 bruttokansantuotteesta.”

Ei arvioitu. Tutkimuksen johdannossa (s. 4) todetaan, että

*”...verotarkastustuloksiin perustuvalla las-
kentamenetelmällä harmaan talouden
kokonaismäärä Suomessa olisi vuonna
2008 ollut runsaat 12 miljardia euroa,
mikä merkitsisi 6,9 prosenttia bruttokan-
santuotteesta. Menetelmään sisältyy vir-
hemahdollisuuksia, jotka voivat vaikuttaa
sekä tulosta suurentavasti että sitä pienentä-
västi. Eri osa-alueiden harmaasta talou-
desta saadut tulokset antavat tukea arvi-
olle, jonka mukaan harmaan talouden
vuotuinen kokonaismäärä voisi olla 10–
14 miljardin euron suuruusluokkaa.”*

Arviomme Suomen harmaan talouden kokonaismäärästä perustuu runsaat 350 sivua käsit-

tävän tutkimuksemme muodostamaan, lukuisia eri menetelmiä sisältävään kokonaisuuteen, josta verotarkastusmenetelmää ja sillä saavutettuja tuloksia käsittelee 17 sivua. Virén ei ole ilmeisesti tätä kokonaisuutta jaksanut lukea, koska hän näyttää uskovan, että tulos olisi saatu suoraan verotarkastusten harmaan talouden löydöksistä.

Merkittävänä harmaan talouden kokonaisuuden arviointiimme vaikuttaneena tekijänä oli eri osa-alueista tehtyjen selvitysten lisäksi tutkimuksessa tehtyjen laskelmien mukainen arvio arvonlisäverovajauksen määrästä, jossa päädyimme 2 miljardiin euroon. Tämä määrä sopii hyvin yhteen runsaan kymmenen miljardin euron salattujen tulojen kanssa ottaen huomioon, että osa harmaasta taloudesta (mm. pääomatulot ja kotitalouksien piirissä tapahtuva harmaa talous) jää arvonlisäverotuksen ulkopuolelle. Arvonlisäverovajaus on odotetun ja toteutuneen arvonlisäverokertymän erotus. Odotettu verokertymä on se veron tuotto, joka saataisiin, jos kaikki arvonlisäkantojen ja veropohjien edellyttämä tuotto saataisiin kerätyksi, kun alennetut verokannat ja poikkeamat on otettu huomioon. Verorikosten ja veronkierron lisäksi arvonlisäverovajaus syntyy konkurssiin, maksukyvyttömyyden ja joissakin maissa tehottoman veronkannon seurauksena.

EU:n komission vuoden 2013 heinäkuussa julkaiseman kaikkien jäsenmaiden arvonlisäverovajaus koskevan tutkimuksen mukaan Suomen arvonlisäverovajaus oli 2,8 miljardia euroa eli 14 % teoreettisesta arvonlisäveron määrästä (European Commission 2013).¹

¹ Tutkimuksen on tehnyt komission toimeksiannosta konsortio, jonka johtajana toimi hollantilainen CPB (Central Planning Bureau). Projektin toteuttamisesta vastasi puolalainen tutkimuslaitos CASE (Center for Social and Economic Research).

Väitteet harmaan talouden torjunnan julkiselle sektorille tuottamista lisätuloista

Virénin mukaan ”Hirvosen ym. (2010) raportissa mainitaan toistamiseen arvio, jonka mukaan mainittu 12,7 miljardia euroa mahdollistaisi jopa 5 miljardin euron suuruiset lisätulot julkiselle sektorille.” Tätä ei raportissa mainita. Siinä ei esitetä mitään arviota mahdollisista lisätuloista. Raportissa on esitetty laskelma arvioitun harmaan talouden kokonaisuuden aiheuttamista veromenetyksistä, mikä on täysin eri asia.

Virénin mukaan ”oletuksena ilmeisesti on ollut, että kun harmaa talous on paljastettu, sen edustajat alkavat maksaa sääntillisesti veroja ja muita maksuja ilman, että mikään muu asia yhteiskunnassa muuttuisi.” Virén käyttää tämän toteutumisen jälkeen pari sivua todistaakseen mainitun oletuksen vääräksi.

Meidän tutkimuksemme arvioinnin kannalta tämä on epärelevanttia, koska emme ole tutkimuksessamme ylipäätään käsitelleet harmaan talouden torjunnan taloudellisia vaikutuksia emmekä esittäneet mitään arvioita sillä saatavien verotuottojen määrästä. Tämä muodostaa kokonaan oman problematiikkansa eikä se kuulunut tutkimustehtäväämme, joka sisälsi arvion Suomen fiskaalisen harmaan talouden eli verotuksen ulkopuolelle jätettyjen tulojen ja niistä aiheutuvien veromenetysten määrästä. Missään kansainvälisissä tutkimuksissa ei ole löytynyt selkeitä vastauksia siihen, miten pimeän työn muuttuminen näkyväksi vaikuttaisi työn tai hyödykkeiden hintatasoon, tehtäisiinkö ylipäätään kaikkea aikaisemmin pimeästi tehtyä työtä ja minkälaisiksi kaiken kattavat kontrollikustannukset nousisivat.

Verotarkastusten tulosten perusteella saadut tulokset harmaan talouden määrän arviointiperusteina

Pääosan artikkelistaan Virén käyttää verotarkastuksiin perustuvan menetelmän ja sillä saatujen tulosten kritisointiin. Lisäksi hän esittää omat laskelmansa verohallinnon harmaan talouden verotarkastuksia koskevien tilastojen perusteella.

Sen lisäksi, että Virén ei ole halunnut ymmärtää edellä esiintuotua verotarkastusmenetelmän painoarvoa tutkimuksen kokonaisuudessa, hänen tekstinsä sisältää useita väärinkäsityksiä, jotka valitettavasti ilmeisen vaikeaselkoiseen tekstiimme huolellisemmin tutustumalla olisivat olleet vältettävissä.

Kysymyksessä olevan tutkimuksemme luvun ensisijaisena tarkoituksena on ollut kuvata verotarkastuksilla löydettyä harmaata taloutta eli meidän määritelmämme mukaan salattujen yritystulojen, peitellyn osingon ja pimeiden palkkojen määrää eri toimialoilla ja erikokoisissa yrityksissä. Tarkastustulosten perusteella ei ole pyritty laskemaan harmaan talouden kokonaismäärää eri toimialoilla vaan tätä koskevat laskelmat löytyvät omista luvuistaan.

Virén haluaisi kohdistaa tarkastelun vain pimeisiin palkkoihin ja tarkastuksiin, jotka verohallinnon omassa hallinnollisessa luokituksessa katsotaan harmaan talouden tarkastuksiksi. Ote raportistamme (s. 30):

”Näin kerätyt tulostiedot kattavat jonkin verran laajemman alueen kuin verohallinnon omaan harmaan talouden tarkastusten raportointiin sisältyvät. Viimeksi mainittu on haluttu erottaa verohallinnon muusta tarkastustoiminnasta ottamalla siihen vain selkeästi harmaan talouden kohteisiin kohdistetut tarkastuk-

set, kokonaan ennakonpidätystä toimitamatta maksetut palkat, salatut tulot ja kuittikauppatapaukset. Nyt käsillä olevan tutkimuksen kannalta harmaan talouden määrään tulisi lukea yhtä lailla toimitusjohtajan autoetu kuin tilapäistarjoilijan palkkakin silloin kun ne ovat jääneet verotuksen ulkopuolelle. Käsiteltäviin tarkastustuloksiin ei sitä vastoin ole otettu mukaan esimerkiksi vähennyskelvottomiin menoihin tai tulojen jakotukseen liittyviä virheitä.”

Virénin mukaan jotta ”laskelma ylipäätään voitaisiin tehdä, pitää tehdä joukko epäuskottavia oletuksia. Ensinnäkin meidän pitää olettaa, että kaikki virheet yritysverotuksessa johtuvat harmaasta taloudesta.” Kuten edellä olevasta lainauksesta käy ilmi, kukaan ei ole olettanut, että kaikki yritysverotuksessa tapahtuvat virheet johtuisivat harmaasta taloudesta.

Virén toteaa, että siinä, ”missä verottaja löytää esimerkiksi teollisuudesta 21 miljoonaa euroa ”aidosti” harmaita palkkoja ajanjaksolla 2003–2010, Hirvonen ym. (2010) löytävät niitä kymmenen kertaa enemmän, koska kaikki verotuksessa ilmenneet virheet on luokiteltu harmaaksi taloudeksi.” Kuten edellä todettiin, kysymys on verotarkastuksissa vuosina 2003–2009 paljastuneista salattuun tuloon liittyvistä virheistä, riippumatta siitä, millaiseksi verohallinto on itse tarkastuksen luokitellut.

Virén sanoo, että ”Hirvonen ym. (2010) tukeutuvat kuitenkin oletukseen, että kaikki verotarkastukset ovat satunnaisia.” Eivät tukeudu. Ote raportistamme (s. 39):

”Useimmin esitetty argumentti verotarkastusaineistojen tutkimuskäyttöä vastaan on se, että tarkastuksissa saadut havainnot antavat vääristyneen kuvan harmaan talouden kokonaisuudesta. Tarkastukset

kohdistuvat todennäköisimmin juuri niihin yrityksiin, joissa epäillään väärinkäytöksiä. ”Puhtaan” tuloksen aikaansaamiseksi pitäisikin suorittaa riittävä määrä tarkastuksia, joiden kohdevalinta perustuisi joko täydelliseen tai yritystyypeittäin painotettuun satunnaisotantaan.

Verohallitukselta saatuun aineistoon sisältyi myös tarkastuksen syykoodi. Valtaosa tarkastuksista on perustunut erilaisiin impulsseihin, ilmoitusten laiminlyönteihin, epäilyihin verorikoksista jne. Yhteensä 628 tarkastuksen syykoodiksi oli merkitty satunnaisotanta. Näistä tarkastuksista saadut tulokset eivät poikenneet merkittävästi verotarkastusten kokonaistuloksista. Satunnaisotannalla valituissa tarkastuskohdeissa löydetyn harmaan talouden määrän osuus tarkastettujen yritysten ilmoittamista palkoista oli 5,06 %, kun se koko aineistossa oli 3,36 %. Satunnaisotannalla saatujen tulosten tarkempaan analysointiin esimerkiksi toimialoittain ei ollut mahdollisuuksia aineiston pienuuden vuoksi.”

Virénin esittämä toteamus liikevaihtoluokitukseen perustuvien harmaan talouden arvioiden epäjohtonmukaisesta suhteesta yritysten palkkasummiin tai ilmoitettuihin tuloihin pitää paikkansa, joskin mielekkäämpi vertailukohta olisi yritysten ilmoitettu liikevaihto. Totesimme itse arviointina verotarkastuksiin perustuvista tuloksista seuraavaa (s. 42):

”Tämän laskentamallin mukaan koko yrityskannan harmaan talouden määrä olisi vuositasolla 12,7 miljardia euroa. Laskelmaan liittyy suuria, jo aiemmin mainittuja epävarmuustekijöitä, jotka voivat vaikuttaa eri suuntiin tuloksen luotettavuutta heikentävästi:

- *Tarkastuskohdeet valitaan pääsääntöisesti esiin tulleiden riskitekijöiden tai häiriökäyttäytymisen perusteella, joten tulokset eivät välttämättä kuvasta tilannetta koko yrityskannassa.*
- *Tarkastusten vähäinen kattavuus erityisesti pienemmissä liikevaihtoluokissa voi aiheuttaa virheitä tulosten tulkinnassa. Näin erityisesti siksi, että alimpaan liikevaihtoluokkaan sisältynee myös tosiasialisesti toimimattomia yrityksiä.*
- *Kaikki harmaan talouden esiintymismuodot eivät käytännössä tule verotarkastuksen piiriin. Sen ulkopuolelle jää mm. pienimuotoinen yksityishenkilöiden harjoittama harmaa talous, valtaosa kansainvälisestä sijoitustoiminnasta ja useimmat ulkomailta käsin toimintaa harjoittavat yritykset.”*

Muun muassa näiden syiden perusteella pyrimme rakentamaan arvion harmaan talouden kokonaismäärästä useiden eri menetelmien ja osaluokista saatujen tulosten perusteella.

Johtopäätökset

Virénin mukaan ”edellä esitettyjen lukujen valossa näyttäisi siltä, että Suomessa ei ole harmaata taloutta kuin nimeksi. Ainakin voi sanoa, että näyttö valtavan suuresta harmaasta taloudesta on hyvin hataralla pohjalla. Siksi ongelman paisuttelu ja suurten lisävoimavarojen käyttö sen tarjontaan ei ole järkevää.”

Virénin näkemys näyttäisi olevan kaukana reaali maailmasta. Tutkimuksemme sisältyvien yrityksille tehtyjen kyselytutkimusten vastauksista käy ilmi, että toimialasta riippuen vähintään kolmasosa tai jopa puolet yrityksistä pitää harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa merkittävänä tai erittäin merkittävänä. Asiasta

on täydentävää tietoa Eduskunnan verkkosivuilla olevassa laaja-alaisessa selvityksen liitemateriaalissa.

Virénin esittämään kritiikkiin kansainvälisesti tunnetuimman harmaan talouden tutkijan, professori Schneiderin tuloksia kohtaan voin täysin yhtyä. Toivon kuitenkin, että EU:n jäsenmaiden arvonlisäverovajetta selvittäneillä tutkijoilla olisi meitä enemmän tutkijan pätevyyttä niin että heidän tuloksiaan voitaisiin pitää luotettavina. Tutkimuskenttä on avoin ja odotan mielenkiinnolla, löytyykö harmaan talouden laajuudesta uusia koti- ja ulkomaisten tutkimusorganisaatioiden tuottamia arvioita ja tutkimusmenetelmiä. □

Kirjallisuus

- European Commission (2012), *Study to quantify and analyze the VAT Gap in the EU-27 Member States, Final Report*, Contract TAXUD/2012/DE/316 FWC No. TAXUD/2010/CC/104, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/studies/vat-gap.pdf (viitattu 15.10.2013)
- Hirvonen, M., Lith, P. ja Walden, R. (2010), *Suomen kansainvälistyvä harmaa talous*, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2010.
- Virén, M. (2013), ”Onko koko Suomen talous ”harmaata”?”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109: 399-412.